

ОЛЬГА ШОСТАК

г. Ровно

**ЦИКЛ ИВАНА ФРАНКО «В БРАЗИЛИЮ»:
ГРАНИ КОМПОЗИЦИИ И ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА**

Статья посвящена анализу поэтического цикла «В Бразилию» – ядерной структуры «эмиграционного» текста И. Франко. На основе риторической методологии концентрируется внимание на стратегиях выражения авторских интенций на уровне композиции и поэтического языка произведений. Выясняется роль жанра (письмо, эмигрантская песня, поэзия-дискуссия) в определении специфики диспозиции и поэтики художественных текстов. Рассматривается мотивный репертуар стихов цикла, который представляет хронику событий. В системе тропики и фигур обращено внимание на доминирование традиции, прежде всего фольклорной. В целом, художественному языку сюжетных «эмиграционных» поэзий присуще тяготение к автологизму.

Ключевые слова: «эмиграционный» текст Ивана Франко, риторическая стратегия, топос, композиция, тропика, фигуры, фольклоризм, автология.

Стаття надійшла до редколегії 09.10.2017

УДК 821. 161. 2-2-3

МАР'ЯНА ШТОГРИН

м. Івано-Франківськ

cjustac@rambler.ru

**МОТИВ ПАМ'ЯТІ ЯК ГОЛОВНИЙ КОД
СЮЖЕТУ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА
«ЛЕКСИКОН ІНТИМНИХ МІСТ»**

У статті зроблено спробу визначити роль мотиву пам'яті у творенні головного сюжетного коду роману Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст». Явище урбанізму та метаобраз міста схарактеризовано крізь призму мотиву пам'яті. Окреслено основні урбаністичні локуси та топоси роману. Відчитано текст роману в контексті «психогеографії» та техніки освоєння урбаністичного часопростору «фланер». Місто означено як домінуючий образ роману, що постає символом / знаком / дискурсом буттєвого світосприймання героя роману, який мандрує світом. Проаналізовано латентний дискурс Європи як основний художній образ у постмодерній конструкції письменника.

Ключові слова: хронотоп, топос, локуси, урбанізм, самоідентифікація.

Сучасна українська постмодерна література вибудовує новітній урбаністичний дискурс, структуруючи сюжети за принципом бінарних опозицій: добра / зла; темних і світлих сил; священного / інfernального. Окрім усталеного протиставлення центру міста та околиць маргінесу, створено антитезу спогадів (концепт пам'яті) про місто та реальності (сюрреальності). Письменники вибудовують міські тексти як боротьбу і протипагу своїх рецепцій, історичних та міфологічних рефлексій.

Українська урбаністична проза ХХ століття стала предметом фундаментального дослідження Віри Фоменко. Міські локуси Києва, Львова, Івано-Франківська (Станіславова),

Житомира, Рівного, Тернополя, Харкова, Чернівців знаходимо в наукових розвідках Григорія Грабовича, Нінель Заверталюк, Лілії Лавринович, Людмили Малес, Раїси Мовчан, Наталі Позняк. Провідними мотивами новітніх урбаністичних текстів стають: мотив подорожі, мотив вини як відповідальність за минуле в теперішньому, мотив пошуку, мотив зустрічі / дороги тощо. Особливу роль в сучасних «міських» текстах відведено мотиву пам'яті, що постає своєрідним містком між минулим і сьогоденням, дозволяючи поєднати їх в один єдиний час.

Мета статті – визначити роль мотиву пам'яті у творенні головного сюжетного коду роману Юрія Андруховича «Лексикон інтимних

міст». Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

- окреслити основні урбаністичні топоси та локуси роману;
- означити домінантні художні образи роману;
- проаналізувати способи деконструкції міського простору.

Володимир Халізов визначає мотив як «компонент творів, що має особливу значущість (семантичну насиченість). Він активно взаємодіє з темою та концепцією (ідеєю) твору, але не тотожний їм. (...) Мотив так або інакше локалізований у творі, але при цьому може бути виявлений у різноманітних формах. Він може поставати як окреме слово або словосполучення, що повторюється і варіюється, або позначатися за допомогою різних лексичних одиниць чи виступати як заголовок чи епіграф, або залишатись прихованим у підтексті» [8, 172].

Метаобраз міста в мегаурбаністичному постмодерному романі Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст» постає крізь призму мотиву пам'яті. Це своєрідна авторська енциклопедія, довільний «посібник з геополітики та космополітики», як зазначає сам автор. Роман є об'єктом нашого дослідження через надзвичайно велику кількість топонімики (111 міст). Явище урбанізму не обмежено однією країною. Навпаки, автор розбудовує просторові та часові координати тексту до кордонів Європи та світу.

Людмила Тарнашинська, аналізуючи працю Марії Корті «Європа як «ментальний локус» і «можливі світи в літературі», вказує на зацікавлення італійської дослідниці категоріями універсальних понять, зокрема спонукає до аналітичних роздумів щодо узгодження «універсального / самобутнього, свого / чужого, європейського / національного, реального / можливого» [6, 455].

Марія Зубрицька стверджує, що в сучасному інформаційному суспільстві особистість суттєво трансформує як процес самоідентифікації, так і означення часопросторової присутності: «Людина була істотою географічною та історичною, а сьогодні є істотою ангельською, тобто вона, подібно до ангелів, вільна від земної прив'язаності та не обмежена власною тілесністю, – тож відповідно на-

буває дару всюдиприсутності та невагомості. (...) Тепер людина сама хоче визначити свою ідентичність, свою належність не обов'язково зважати на традиції та спадщину, і цьому сприяє поєднання зі світовою мережею та динамічний обмін інформацією «World is global village», і ми всюди хочемо почуватися як вдома. Однак ніби й не зауважуємо, як перетворюємося в туристів, а не мешканців планети» [4, 24].

Такі міркування дослідниці спричинюють ще одне визначення роману Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст» – антитуристичний путівник. У тексті цього твору немає традиційних описів подорожі, що повинні б містити рекомендації про відвідини якихось визначних місць. Це фіксація особистісних переживань письменника, пов'язаних із певним містом, або просто його роздуми щодо означеного в абетці місця, де автор навіть і не був, як-от у Єрусалимі, проте впевнений, що «все-одно буваю – завжди, коли намагаюсь молитися» [1, 137]. Письменник довільно поєднує часопростори своїх мандрів, вказуючи роки усвідомлення та фіксації цих міст у своїй географії світу. Більшість із міст, представлених у лексиконі, мають конкретно означену дату такого знайомства, і лише деякі з них вирізняються чималою хронологічною тяглістю (Берлін, 1993 – 2009; Варшава, 1989 і пізніше; Венеція, 1992, 2001; Вроцлав, 2002, 2003, 2005, 2006, 2008...; Грац, 2003, 2006; Ікс, 1970-1986; Київ, 1972-2017; Лісабон, 2000, 2005; Москва 1989-91; Прага, 1968, 1970; Філадельфія, 1998, 2009; Франкфурт-на-Майні, 2003, 2005; Харків, 1995, 1997; Чернівці, 1983 і згодом;). Окрім того, цілком «нерівномірні» сторінки художнього портрету цих урбаністичних топосів, адже одні заледве сягають кількох рядків, натомість враження від інших міст розгортаються на кілька аркушів.

Лише Львів означено як місто, що є завжди. Якщо йому Юрій Андрухович надає абстрактних означень Місто-дурисвіт чи Місто-жертва, то Прагу означає за урбаністичними топосами: Моджани, Скліпек, Орел і Півень, Парк імені, Дівадла. Цікавими в цьому контексті нам видаються твердження Григорія Грабовича, що «Львів став міфом, який однак не мав можливості перетворитися в міфологему,

позаяк Львів є ти текстом, рецептивні можливості якого невичерпні, його не можна остаточно (викінчено) прочитати» [3, 16].

Роман Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст» пропонує літературну середньовічну гру у «грашки». Спершу автор означає цей твір як особисту авторську енциклопедію, адже в тексті є неймовірно велика кількість топонімики (сто одинадцять міст), систематизованої відповідно до алфавіту. Це безперервна гра сенсів. Передмова постає певним декодіфікатором лексикону, ключем до пізнання сенсів новітніх конструкцій міського тексту. Автор цитує сам себе, апелюючи до тексту анотації книги Чеслова Мілоша «Абетка».

Текст роману прочитуємо як деконструкт авторської візії географії та рецепції урбаністичного хронотопу. Це певне продовження попередніх текстів Юрія Андруховича, зокрема розбудова збірки есеїв «Дезорієнтація на місцевості» та роману «Перверзія». Але тепер уже подорожує автор, а не літературний герой. На нашу думку, цей процес є нескінченим. Змінюючи послідовність міст, вилучаючи чи додаючи певні оповіді, нові відчуття та переживання, можна творити безкінечне число нових рецепцій. Порівнюючи український та латинський алфавіти, автор пропонує нову гру, намагаючись змінити сенси і знаки, представляючи місто-цифру та відстежуючи зміни їхніх дефініцій. Як варіант він розглядає можливість хронологічного розташування міст у романі.

Міський текст Юрія Андруховича демонструє дивний процес творення спогадів і відчуття себе у світі. Особливістю роману є не лише «автобіографічний атлас світу», але й своєрідний часопростір, який має не тільки рецепцію «проживання» відчуттів, а й мелодії (за мотивами книги польська група «Карбідо» створила альбом «Atlas Estremo»). Львів єдиний, який у романі означено як місто «перед початком і після кінця», «завжди».

Оповідь про Львів Андрухович означає словом «завжди». Автор починає її з мотиву відомої польської пісні «Тільки у Львові» з кінофільму «Батяри / Волоцюги», знятого у 1939 році. У своїх рефлексіях письменник вирізняє Львів як Місто-порт, Місто-перехрестя,

Місто-цирк, Місто-дурисвіт, Місто-кат, Місто-жертва, Місто-патріот, Місто-дисидент, Місто-цвинтар, Місто-симулякр, Місто-фантазм.

Юрій Андрухович також означає Львів як «романний», місто, яке просто «тяжіє текстами ненаписаних творів». Вочевидь, письменник намагається виповнити цю лакуну, пропонуючи деякі сюжетні матриці всередині презентованих означень. Це роман – без кінця та початку, герої постійно змінюються, він «може помістити в собі все – як може помістити його Львів. Назва роману – «Ротації» [1, 234]. Або ж це «запаморочливі каруселі, палац привидів, бочка сміху, криві дзеркала, незліченні кіоски та кабінети, де скуповуються наївні й зачаровані душі приміського пролетаріату» [1, 237]. Виокремлюючи урбаністичні локуси Львова, письменник водночас поєднує реальний історичний час, спогади, свою рецепцію та створює ілюзію улюбленого міста. Ці сюжетні матриці «романів у романі» слугують доказом його поліфонічних означень усього того, що ідентифіковано як Львів. Автор навіть намагається відсторонитись від захоплення цим містом, проте його намагання «викрити» непривабливі сторони, як-от: Місто-кат, жертва чи цвинтар, – виразно тяжіє до оспівування. Прочитуємо зв'язок із твором Іваничука «Аптекарь». Львову в тексті Юрія Андруховича також надано геополітичного значення. Це місце зламу та перетину Західної та Східної цивілізацій, місто на межі капіталізму та соціалізму, де гасло «Хай живе радянська влада і ми коло неї» сприймають вже не так бравурно.

Місто ототожнюється із живою істотою, якій притаманні біль, любов, страждання, радощі та навіть амбіції, що виявляються «переважно в зовнішньому вдаванні, уявлянні себе та умовлянні в себе» [1, 250]. Автор вибудовує нескінченну шеренгу схожостей Львова: Париж, Рим, Прага, Будапешт. Вони неначе розділяють між собою цілісний і самодостатній Львів на шматки. Львів нагадує суцільний інтертекст, збірник чужих цитат та висловів, окремих реплік, образів та символів, що й утворюють його цілісність та цінність.

Львів Юрія Андруховича окреслює також постать ще одного відомого письменника, закоханого в це місто, – Станіслава Лема,

який написав роман «Високий Замок». Величезну кількість інтертекстуальних покликань до цього твору виявляємо в контексті художнього образу Львова. Дитячі враження-спогади Лема постають, неначе заспів до урбаністичного міфу Юрія Андруховича.

Автор увиразнює деякі урбаністичні локуси в міському тексті саме як свої інтимні переживання та стани, презентуючи екзистенційний спектр. Кожне з міст персоналізовано шляхом авторських рефлексій, осягнення та певних «проживань» топосів у визначеному проміжку часу. Отже, у сюжеті роману вибудовано психологічний часопростір головного героя, що реципіює власне історичний, соціально-політичний та урбаністичний хронотопи.

Відтак, вважаємо доцільним відчитувати текст роману крізь призму «психогеографії» (термін Івана Щеглова) [7, 155]. Текст презентує техніку освоєння урбаністичного часопростору «фланер» (з фр. *Flaneur* – прогулянка, блукання). Особистісне освоєння міського простору скеровано не на відторгнення, а на взаємне «оживлення» міста в людині та людини в місті. Отже, письменнику вдається «прочитати місто» через своє сприйняття, що загалом базується на емоційно-чуттєвому реєстрі реципієнта, а відтак, лягає в літературний текст.

Рефлексії на тему Києва мають чіткі хронологічні рамки (1972–2017). Автор рефлектує на тему історичної долі та місії Києва початку минулого століття. Якщо в дитинстві це «місто футбольного клубу «Динамо» [1, 190], радіоточка, то в студентські роки – це вже «перша категорія постачання», що дозволяла насолоджуватися такими жаданими та недоступними для загалу закордонними книжками та платівками. Місто полонене селянами, для яких українська мова – спосіб демаскування (авторські коментарі про паралелі між Донецьком майбутнього та Києвом 1984 року). Окремим є 1984 рік як час, коли в мистецькому просторі з'явилося літературне угруповання «Бу-Ба-Бу», із захватом прийняте київською публікою. Це незрівнянне відчуття дому, що народилося між вереснем 1989 р. і липнем 1991 р. і означає Київ як Немосква, «місто своїх і наших» [1, 193]. Антитезою до цього постають пізні 1990-ті рр.,

просякнуті зневагою та ненавистю до столиці, коли Київ – це «вічний молодший брат, вічний невдаха і вічний учень, дурень, лопух, лох і поц, двійочник і другорічник, брат-1 і брат-2 в єдиній особі» [1, 194]. Апогеєм любові до цього міста «стали помаранчева осінь і такий же грудень 2004-го». Київ ототожнюється з повією. Київ – це вічне тісто [1, 202].

Нам імпонують міркування Тараса Возняка, який вважає, що пошук іншого відбувається завдяки подорожам, знайомствам, дослідженням, вивченню, продумуванню та колекціонуванню, а сенсу «буванню-у-світі» надає *причетність-до-буття*, яка і *по-ставляє, ставить перед нами* ці колекції, ці різності, ці іншості, яка і робить наше існування *наповненим*, не нудним, яка єдиною основою нашої *в-тіленості-в-світі*» [2].

У романі Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст» є латентний дискурс Європи. Цей художній образ у Юрія Андруховича мандрує з одного роману в інший. У постмодерній конструкції письменника він є основним. Хронотоп дороги в романі наскрізний та визначає рецепцію усього «Лексикону». Письменник не акцентує на дорозі як семантичному ключі для прочитання роману, хоча відрефлектовує у класичному бахтінському розумінні (подолання простору, зокрема критичних життєвих моментів, випробування, самоусвідомлення та самоствердження особистості). Подорож, а відтак і хронотоп дороги, є головним композиційним прийомом, що структурує та зумовлює як зовнішню, так і внутрішню дію твору. Домінантним образом роману є місто. Це символ / знак / дискурс буттєвого світосприймання героя роману, що мандрує світом. Він артикулює увесь непізнаний простір за допомогою означення букв-міст. Ернст Роберт Курціус, аналізуючи культуру середньовіччя, зокрема світоглядні парадигми гомілетиків, вказує на практиковане сприйняття усього живого світу як освітлених літер. Це дозволяє прочитати за допомогою них довершеність самого Творця [5, 352]. Тож «Лексикон» постає як містерія землі, де букви-міста так само презентують Бога та Його творіння – людину / мандрівника / митця. Цей роман є творенням надтексту у тексті подорожі.

У романі «Лексикон інтимних міст» Юрій Андрухович творить особливу міфогеографію, вписуючи та наносячи на карту власних відчуттів 111 великих і малих міст та містечок, творячи особисту онтологію урбаністичного буття та Абетку-ключ до її пізнання.

Реципіювання спогадів про місто утворює нову мистецьку даність (художній світ), де подорож у часопросторі суттєво метафоризується. За допомогою рецепції-спогаду герой твору змальовує свою історичну картину загальновідомих подій. Мотив пам'яті – головний код сюжету – вибудовує цілісну канву тексту роману Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст». Полеміка з минулим деконструює міський простір відповідно до авторських візій, присутньо міфологізуючи художній урбаністичний хронотоп.

MARIANA SHTOHRYN

Ivano-Frankivsk

MOTIVE OF MEMORY AS THE MAIN STORY CODE OF THE NOVEL "THE LEXICON OF INTIMATE CITIES" BY YURII ANDRUKHOVYCH

The article attempts to determine the role of the motive of memory in the creation of the main story code of the novel "The Lexicon of Intimate Cities" by Yurii Andrukhovych. The phenomenon of urbanization and metaphor of the city are characterized through the prism of the motive of memory. The main urban loci and toposes of the novel are outlined. The text of the novel is read in the context of "psycho-geography" and the technique of development of the urban time-space "flaneur". The city is designated as the dominant image of the novel, which appears as a symbol / sign / discourse of the existential worldview of the hero of the novel, who travels around the world. The latent discourse of Europe as the main artistic image in the post-modern structure of the writer is analyzed.

Key words: chronotope, toposes, loci, urbanism, self-identification.

МАР'ЯНА ШТОГРИН

г. Ивано-Франковск

МОТИВ ПАМ'ЯТИ КАК ГЛАВНЫЙ КОД СЮЖЕТА РОМАНА Ю. АНДРУХОВИЧА «ЛЕКСИКОН ИНТИМНЫХ ГОРОДОВ»

В статье сделана попытка определить роль мотива памяти в создании главного сюжетного кода романа Юрия Андруховича «Лексикон интимных городов». Явление урбанизма и метаобраз города охарактеризованы через призму мотива памяти. Определены основные урбанистические локусы и топосы романа. Текст романа отчитан в контексте «психогеографии» и техники освоения урбанистического времени-пространства «фланер». Город обозначено как доминантный образ романа, что возникает символом / знаком / дискурсом бытийного мировосприятия героя романа, который путешествует по миру. Проанализирован латентный дискурс Европы как основной художественный образ в постмодернистской конструкции писателя.

Ключевые слова: хронотоп, топос, локусы, урбанизм, самоидентификация.

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики / Ю. Андрухович. — К. : Meridian Czernowitz, Майстер книг, 2011. — 480 с.
2. Возняк Т. Феномен міста / Т. Возняк. — Львів : І, 2009. — 333 с.
3. Грабович Г. Мітологізація Львова: відлуння присутності і відсутності / Григорій Грабович // Критика. — 2002. — Ч. 7—8 (57—58). — С. 11—17.
4. Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен / М. Зубрицька. — Львів : Літопис, 2004. — 384 с.
5. Курціус Е. Р. Книга як символ / Ернст Роберт Курціус // Курціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя. — Л. : Літопис, 2007. — С. 332—386.
6. Тарнашинська Л. Між реальністю і міфом: дискурс окциденталізму. Міжкультурні рефлексії та досвід дотикальності // РОМІЇДЗЬ/МІЖ — МЕЖДУ — BETWEEN — ZWISCHEN — ENTRE POLONISTYCZNO-UKRAINOZNAWCZE STUDIA NAUKOWE. — Kijów — Lwów — Wrocław. — Редактори тому Іренеуш Гушпіт, Агнешка Матусяк. — Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2015. — S. 253—272.
7. Урбан М. Місто навпаки. Майстер-клас психогеографії / Максим Урбан // Дніпро. — 2011. — № 10. — С. 154—157.
8. Хализев В. Теория литературы / В. Хализев. — М. : Высшая школа, 1999. — 437 с.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2017